

Key words: *intrinsic form, phraseological unit, cosmogonic ideas, conceptual metaphor, mythologeme.*

Ольга Марочкіна (Тернопіль)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПОЕЗІЇ П. ТИЧИНИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена способам передачі власних назв у поезіях П. Тичини (на матеріалі книжки „Ранні збірки поезій П. Тичини”. Переклад М. Найдана. – Львів: Літопис, 2000). Аналіз особливостей перекладу топонімів, релігійних назв, антропонімів та персоніфікованих назв подано у світлі мовознавчих перекладацьких студій.

Ключові слова: *транслітерація, транскрипція, конотація, дескриптивна перифраза.*

Рання поезія Тичини мала неабиякий вплив на розвиток української поезії ХХ століття. Зі збірок поета долинає крик зболеної України 1917 року. Рання поезія П. Тичини — це відгомін тих тривожних подій життя суспільства, стислий огляд історії культури Радянської України — від раннього ідеалізму революції до громадянської війни та її наслідків.

Віртуозність і новаторство Тичини мали б поставити його в епіцентр літератури того часу. Однак в англomовному світі мало хто усвідомив талант Тичини. Перекладались лише поодинокі вірші. Певною мірою змінює ситуацію поява перекладу Михайла Найдана, який повністю переклав п'ять перших збірок Тичини. Це збірки: „Сонячні кларнети” (1918), „Плуг” (1920), „Замість сонетів і октав” (1920), „В космічному оркестрі” (1921), „Вітер з України” (1924). У передмові Михайло Найдан зазначає, що його переклади не претендують на те, щоб передати всю велич таланту Павла Тичини, водночас він сподівається, що вони стануть поштовхом іншим перекладачам для створення більш вдалих поетичних версій. Ми в цій статті з'ясуємо особливості передачі власних назв у поезії П. Тичини англійською мовою.

Літературна ономастика поєднує вивчення як лінгвістичного, так і літературознавчого аспектів художнього тексту. Важливим напрямком ономастичних студій є з'ясування специфіки передачі українських власних назв іноземною мовою. Щодо способів перекладу реалій, то варто зазначити, що чимало дослідників, розглядаючи проблеми відтворення семантико-стилістичних функцій, розв'язували їх по-різному. Так, Ю. Катцер і О. Кунін визначають калькування комбінований спосіб (додавання до основи російського слова іноземного суфікса), описовий переклад, транслітерацію як основні способи їх перекладу [Катцер, Кунін: 89-90].

О. Швейцер і В. Шевчук визнають три способи відтворення реалій: калькування, пояснювальний переклад, транслітерацію [Швейцер: 250], А. Федоров – чотири: гіпонімичний переклад, калькування, транслітерацію (транскрипцію), уподібнення [Федоров: 145-147], а Л. Бархударов – п'ять: калькування, описову перифразу, приблизний і трансформаційний переклади, транскрипцію (транслітерацію) [Бархударов: 95-104]. Натомість О. Шумагер привертає увагу до так званого методу трансфера — «перенесення слова у формі, яка фонетично є максимально наближеною до вихідної» [Шумагер: 151].

На основі російських перекладів іспаномовної прози різних сторіч В. Виноградов дійшов до висновку про чотири основні способи перекладу реалій: гіпонімичний переклад, дескриптивну перифразу, транскрипцію (транслітерацію), уподібнення. Він зовсім не визнає калькування, стверджуючи, що в практиці художнього перекладу взагалі не застосовують калькування ні реалій, ні фразеологічних одиниць [Виноградов: 104]. Л. Сапогова наголошує на виділенні таких способів: віднайдення приблизного еквівалента, дескриптивна перифраза, комбіноване перейменування, транскрипція (транслітерація) [Сапогова: 76].

Зіставляючи англійські переклади української прози з їхніми оригіналами, Р. Зорівчак виділила такі способи трансляційного перейменування реалій: віднайдення ситуативного відповідника, гіперонімичне перейменування, дескриптивна перифраза, калькування (повне і часткове), комбінована реномінація, контекстуальний переклад, контекстуальне розтлумачення (інтерпретація) реалій, метод уподібнення (субституція), міжмовна транспозиція на конотативному

рівні, транскрипція (транслітерація). Авторка зазначає, що єдиний різновид реалій, який неминуче треба подавати в національній подобі, — це антропоніми та топоніми на зразок українських Тарас, Ярема, Вірко, Черемош, Назар [Зорівчак: 92-93].

Якщо оніми семантично вагомі (йдеться про значущі імена, прізвища, географічні назви, що використовуються із стилістичними намірами для характеристики персонажа або соціального середовища), то втрати при транскрипції бувають надзвичайно великі. Тому в сучасній перекладацькій практиці, зауважує Р. Зорівчак, надають перевагу тенденції перекладати смислові імена [Зорівчак: 100].

Як бачимо, підходи до перекладу реалій у науковій літературі різноманітні. Метою нашого дослідження є аналіз власних імен в українсько-англійському перекладі поезій П. Тичини, виконаному Михайлом Найданом.

Ономастичний простір П. Тичини досить широкий. Одну з найбільших груп серед власних назв у поезії П. Тичини складають топоніми. Серед них велику кількість становлять назви водних об'єктів (гідроніми): *Біломор'я, Волга, Дніпро, Дністер, Дон, Рейн, Славутич*; назви поселень, територій: *Донбас, Корсунь-місто, Княжа Гора, Листопадове, Первоапостольна, Стародуб, Тараща, Трипілля*; назви вулиць: *Кузнечна*; назви установи: *«Чайка»*.

Перекладаючи назви водних об'єктів, М. Найдан вдається до:

1) транслітерації (транскрипції) онімів з використанням подекуди додаткової лексики: *Волга — the Volga; Дніпро — Old Man Dnipro (старий Дніпро); Дніпро — the River Dnipro (річка Дніпро); Дніпро — Dnipro; Дністер — the Dniester; на Дону — on the River Don (на річці Дон); Рейн — the Rhine (нім. Rein)*;

2) перифрази: *з Біломор'я — from the White Sea (з Білого моря); Сивосим — the mustached Old Man River (вусатий старий чоловік-річка)*.

При перекладі назв поселень, територій, М. Найдан найчастіше використовує: транслітерацію (інколи з додаванням афіксів) із частим поясненням семантики у примітках, транслітерацію із додатковою лексемою, буквальный переклад та дескриптивну перифразу із наступним поясненням у примітках: *Трипілля — Trypillia; в Таращі —*

in Tarashchanka; у Корсуні-місті — in Korsun; коло Стародуба — near Starodub; Донбасний — the Donbas.

Щодо перших двох наведених прикладів, то у примітках читаємо: Трипілля (дослівно перекладається як «три поля») — це стародавнє історичне село біля Києва, Таращанський же район влітку 1918 р. був місцем організації української партизанської армії з селян для того, щоб дати відсіч німецьким військам.

При перекладі назви населеного пункту М. Найдан вдається до транслітерації із додатковою лексемою та пояснення семантики у примітці: *за Листопадовим — beyond the village of Lystopadove (за селом Листопадовим)*. У примітці англомовний читач зможе прочитати, що ця українська назва села складається з коренів «лист», «пад» та з'єднувального голосного звуку «о».

М. Найдан використовує буквальний переклад для передачі наступного топоніма: *Ой Княжа Гора! — O Royal Mountain*. У примітці ж читаємо, що так називають гору, розташовану на Подолі, одному з найстаріших районів міста Києва. Традиційно це місце, де жили всі київські князі. Перекладаючи субстантивованій іменник «Первопрестольна», М. Найдан використовує дескриптивну перифразу із поясненням семантики у примітці: *Первопрестольній — The First-Enthroned-One (перший посаджений на престол)*. У примітці пояснюється, що йдеться про Москву. Перекладаючи мікротопоніми «Кузнечна» та «Чайка», М. Найдан використовує перифразу: *по Кузнечній — Blacksmith Street (вулиця ковала); на «Чайці» — Seagull Hotel (готель «Чайка»)*.

Велику кількість власних назв становлять назви, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з релігійним світом. Чільне місце серед них займають такі: *Андрій Первозванний, Бог, Божя Мати, Господь Милосердний, Мадонна, Мати Пречиста, Пренепорочна Марія*. Це зумовлено, насамперед, походженням поета (син дяка), та його способом мислення. Євген Сверстюк у статті «Прощання з Мадонною» зазначав, що для Тичини Дім Отця був духовною батьківщиною, яка породила його самого і його поезію. На відміну від тих синів священиків, що йшли в нігілісти, син дяка Григорія підхопив батьківське слово як спів «Осанна» [Сверстюк: 396].

До цієї групи належать і такі власні назви, як *Лаєра і Софія, Тайна Вечеря*, назви свят — *Великодня Неділя, Зелена Неділя, ніч на*

Купала. Для перекладу подібних номінацій М. Найдан використовує або перифразу, або ж подає відповідник з мови перекладу: *Андрі́й Переозванний* — *Apostle Andrew* (апостол Андрі́й); *Божа Мати* — *Blessed Mother* (Благословенна Мати); *Бог* — *Lord* (Господь Бог); *Бог* — *God* (Бог); *Великодня Неділя* — *Easter Sunday* (Великодня неділя); *Господь Милосердний* — *Merciful Lord* (милосердний Господь Бог); *Мадонна* — *the Virgin* (Діва Марія); *Мати Пречиста* — *Blessed Virgin* (Благословенна Діва Марія); *Пренепорочна Марія* — *Immaculate Virgin* (Чиста Діва Марія); *Тайна вечеря* — *the Last Supper* (остання вечеря).

Подекуди перекладач подає додаткове пояснення українських номінацій у примітках: *як ніч на Купала* — *like the magik of St. John's Eve* (як магія ночі святого Івана). У примітці читаємо, що свято Івана Баптиста відзначають 24 червня. За народним повір'ям, у цей вечір дерева розмовляють, а той, хто знайде квітку папороті, стане сильним, буде розуміти мову тварин і птахів, а згодом помре. Також повідомляється, що напередодні свята люди збирають різні лікувальні трави. Природа прокидається, день — найдовший у році, а ніч — найкоротша. Все асоціюється з магією.

Подаючи відповідник українському словосполученню «*Христос воскрес, Маріє!*», М. Найдан у примітці пояснює, що це назва українського церковного гімну, який співають у Великодню неділю. Зазначено, що цей вираз також використовують як привітання впродовж великодніх свят: *Христос воскрес, Маріє!* — *Christ is Risen, Mary!* (*Христос воскрес, Маріє!*)

Примітка, що стосується перекладу словосполучення «*Зелена неділя*», містить інформацію про те, що Зелені свята святкують у сьому неділю після Пасхи. Це свято збігається зі святкуванням Сходження Святого Духа на апостолів. За українським звичаєм, церкви і домівки прикрашаються зеленню. Могили померлих також прикрашають зеленню, що символізує воскресіння: *Зелена неділя* — *Green Sunday* (*Зелена неділя*).

Пояснюючи переклад словосполучення «*Лаври і Софії*», М. Найдан зазначає, що Києво-Печерський монастир — одна з найдавніших пам'яток Київської Русі. Він розташований над Дніпром і був збудований під час правління князя Ярослава Мудрого (середина XI століття): *Лаври і Софії* — *Monastery and Sophia* (монастир і Софія).

У примітці, що стосується перекладу словосполучення «*Андрій Первозванний*», зазначено, що, за легендою, яка передається з покоління в покоління, Апостол Андрій, подорожуючи, прийшов на територію сучасної української землі: *Андрій Первозванний* – *Andrew the First-Called* (*Андрій Першопокликаний*).

Третю за обсягом групу онімів становлять назви на позначення відомих історичних осіб. Серед них такі: *Белій, Блок, Єсенін, Ключев; Васильченко, Винниченко, Коцюбинський, Сковорода, Тарас Шевченко; Зелений, Іван Четвертий Грізний, Кармелюк, Скоропадський Павло, Трясило*. Більшу частину поданих номінацій М. Найдан передає способом транслітерації: *І Белій, І Блок, І Єсенін, І Ключев – And Bely, and Blok, Esenin and Kliuev; Винниченко – Vynnyshchenko; Зелений – Zeleny; Кармелюк – Karmeliuk; до Скоропадського Павла – from Pavlo Skoropadsky; Сковорода – Skovoroda; Трясило – Triasylo*.

Крім того, у примітках англomовний читач може з'ясувати, що Андрій Белій, псевдонім якого Борис Бугаєв, – видатний російський поет-символіст та письменник-романіст. Олександр Блок – видатний російський поет-символіст, автор поем «Дванадцять» та «Скіфи». Сергій Єсенін – російський поет, що вчинив самогубство. Микола Ключев – російський поет, який прославляв російську місцевість та російського селянина. Тут подано ще такі пояснення: Павло Скоропадський був гетьманом Української держави під час першої світової війни (час гетьманування 29.04.1918 – 14.12.1918 – авт.); Зелений – це псевдонім Данила Терпила, ватажка армії українських націоналістів, які боролися з більшовиками десь біля Трипілля; Володимир Винниченко – український прозаїк і драматург, який став головою Центральної Ради Незалежної Української Республіки у 1918 році; Тарас Трясило – гетьман запорозьких козаків, який очолив повстання проти Конецпольського у березні 1630 р. у м. Корсуні, пропонується також інша інформація.

Зрозуміло, що при допомозі розглянутих способів передається не лише семантика українських слів, а й їх національний колорит.

Деякі власні назви М. Найдан відтворює шляхом транслітерації, подаючи поряд додаткову лексему із подальшим поясненням певних

українських номінацій у примітках: *Васильченко з Кармелюком* – *Vasylchenko with his book Karmeliuk* (Васильченко з його книгою «Кармелюк»); *Коцюбинський* – *a book by Kotsiubynsky* (книга Коцюбинського); *я з «Сковородою»* – *with my Skovoroda* (з моїм «Сковородою»); *як у Тараса* – *our bard Taras* (наш співець Тарас).

У примітках читаємо, що Степан Васильченко – український прозаїк, драматург, автор п'єси «Кармелюк», в якій йдеться про легендарного ватажка селянської боротьби із кріпацтвом Устима Кармелюка. Також англомовний читач зможе дізнатися, що «Сковорода» – це поема, яку П. Тичина розпочав, але не закінчив, а також довідатися, що Михайло Коцюбинський – видатний український прозаїк, відомий своїми короткими оповіданнями (новелами) та повістями «Тіні забутих предків», «Fata morgana».

Варто зауважити, що інколи М. Найдан вдається до буквального перекладу із подальшим поясненням семантики оніма у примітках або без їх застосування: *Іван Четвертий Грізний* – *Ivan the IV-th the Terrible* (Іван Четвертий Страшний); *На могилі Шевченка* – *At Shevchenko's Grave* (на Шевченковій могилі). У примітці, що стосується останнього прикладу, зазначено, що могила великого українського співаця знаходиться у місті Каневі на високому пагорбі, звідки видно Дніпро. Могила у Каневі – святиня для всіх українців.

У поезіях П. Тичини трапляються відапелятивні утворення, персоніфіковані назви, що є авторськими неологізмами. Серед них: *Буровій*, *Ласкавий Легіт-Теплокрил*, *Сніговій-Морозице*. Для перекладу таких номінацій М. Найдан використовує перифразу: *Буровій* – *Stormy One* (штормовий вітер); *Ласкавий Легіт-Теплокрил* – *Caresing Gentle-Breeze-Warm-Winged-One* (ласкавий ніжний вітряний теплокрилий вітер); *Сніговій-Морозице* – *Great-Snowy-Frost* (великий сніжний мороз).

Зрозуміло, що такий переклад супроводжується певними емоційно-стилістичними втратами.

Міфонім *Лада* перекладач відтворює транслітерацією із подальшим поясненням семантики у примітці. Такий переклад цілком умотивований, бо Лада – це українська богиня кохання, заступниця

шлюбу, домашнього вогню, богиня юності, краси, родючості. За легендою, вона втілення жіночності, ніжна, співуча, ходить у білому вбранні: *Лади – Ladas (Лади)*.

Словосполучення з міфонімом «Семіраміда» відтворено при допомозі буквальної передачі: *сади Семіраміди – gardens of Semiramis*. У виносці зазначено, що Семіраміда – дочка богині Даркето, яку виховували голуби. Після смерті її чоловіка Нінуса Семіраміда стала царицею Нінева. Заснування Вавилона та висячих садів приписують їй.

Астронім «*Чумацький Шлях*» М. Найдан перекладає англійським відповідником, який не дає змоги повністю передати експресію, конотативне значення української номінації: *Чумацький Шлях – Milky Way (Молочний Шлях)*.

Певні втрати експресії помітні і при відтворенні номінації «*Україна*»: *Вкраїна – Ukraine (Україна)*.

Отже, власні назви у поезії П. Тичини становлять порівняно невелику групу (57 онімів). Здебільшого вони відтворені в англійських текстах при допомозі транслітерації, а також транслітерації з додатковою лексемою, буквального перекладу та перифрази. У частині випадків семантика онімів додатково розкривається у примітках.

ЛІТЕРАТУРА

Бархударов: Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М., 1975. – 240с.

Виноградов: Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., 1978. – 174с.

Зорівчак: Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. – Львів: 1989. – 216с.

Катцер, Кунин: Катцер Ю., Кунин А. Письменный перевод с русского языка на английский. /Под ред. Л. С. Бархударова.– М: Высшая школа, 1964.– 408 с.

Ранні збірки поезій П. Тичини. Переклад М. Найдана – Львів: Літопис, 2000.– 430с.

Сапогова: Сапогова Л. И. Реалии: сущность и функции // Вопросы лингвистической семантики. – 1978. – Вып. 2. – С. 71-79.

Сверстюк: Сверстюк Є. На святі надій. – К.: Наша віра, 1999. – 420 с.

Федоров: Федоров А. В. Основы общей теории перевода: Лингвистические проблемы. – М.: Высшая школа, 1983. – 304 с.

Швейцер: Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. – М., 1973. – 280 с.

Шумагер: Шумагер О. И. Слова – этнореалии как особая категория лексики // Лексические категории: Лексические категории на материале немецкого языка. – Калинин, 1984. – С. 143-154.

Marochkina Olga. Methods of translation of proper names of Tychyňa's poetry. *The article is about the methods of translation of proper names of Tychyňa's poetry (based on the following edition: The complete early poetry collections of Pavlo Tychyňa. Translated by Michael M. Naydan. Lviv: Litopys, 2000). The analysis of translation's peculiarity of geographic names, religious names, antroponyms and personificational names is based on modern linguistic literature.*

Key words: transliteration, transcription, connotation, descriptive paraphrase.

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ДІАЛЕКТОЛОГІЇ, ЛЕКСИКОГРАФІЇ ТА ГРАМАТИКИ

Ірина Бабій (Тернопіль)

НОМІНАТИВНО-ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ СКЛАДНИХ СЛІВ У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА

У статті проаналізовано основні структурні типи складних слів та їх стилістичну роль у творах Івана Франка. Виявлено зображальну, номінативно-оцінну й емотивно-експресивну роль композитів у контексті прозового і поетичного тексту.